

האם יש סדר עדיפויות לטיפול בחולי קורונה?

מאמר זה נכתב בזמן "הסגר השלישי" בחודש שבט תשפ"א,
עת היות "מספר שיא" של חולים קשים (למעלה מ 1200 חולים).
ב"ה מדינת ישראל הייתה ערוכה למספר רב של חולים וכולם קיבלו טיפול רפואי.
אך כולי תקווה שהחולים יחלימו במהרה ומספר החולים הקשים ירד
ושלימוד זה יהיה לדרשה בעלמא

מוגש: לכולל עינב

יד שבט תשפ"א

נכתב ע"י:

שובאל כהנא

מודיעין

053-8299995

shuvel@gmail.com

האם יש סדר עדיפויות לטיפול בחולי קורונה?

קדימויות בהצלת חיים

החובה להציל נפשות נלמדת מהפסוק **"לא תעמוד על דם רעך"**¹ ומהחיוב של **"והשבות לוי"**² – גם באבדת גופו³. בתלמוד ובפוסקים לאורך הדורות נידונו ההבדלים שיש בין חיובים אלו בשלל נושאים, שבחלקם נדון בהמשך הדברים. אולם נציין בהקשר זה את דברי הרמב"ם⁴: "רצוני לאמר **מוטלת על הרופא מצווה לרפא חולה מישראל**, וזה נכנס תחת אומרם בפירוש מאמר הכתוב **"והשבותה לוי"** לרבות את גופו.

הגמרא בב"מ⁵ דנה באחת השאלות הקשות העלולות להיות בפני האדם: "שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים שניהם מתים [רשי: בצמא, שאין מספיק לשניהם]. ואם שותה אחד מהם – מגיע ליישוב [רשי: וימצא מים]. דרש בן פטורא, מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד במיתתו של חברו, עד שבא ר' עקיבא ולימד: 'וחי אחיך עמך' **חייך קודמים לחיי חברך**".

דין זה של "חייך קודמים לחיי חברך" תקף ב"שב ואל תעשה" אבל בקום עשה מלמד אותנו רבא⁶ לגבי השאלה האם מותר לי להרוג אדם אחר כדי להנצל ממוות שלי? "ליקטלוך ולא תיקטול [שיהרגו אותך ואל תהרוג אחרים] **מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי?**"

דיון דומה אנו מוצאים במשנה באוהלות⁷ לגבי דין "האשה שמקשה לילד" ש"מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים - מפני שחייה קודמין לחייו", אבל אם "יצא רובו" – אין נוגעים בו **שאין דוחים נפש מפני נפש**⁸ מכאן למדנו שאין להרוג בידיים אדם אחר כדי להנצל ממוות⁹.

הקדימות הבסיסית בהצלת נפשות, היא החובה להציל עצמו לפני חברו (ב"שב ואל תעשה"). הגמרא בהוריות¹⁰ מלמדת אותנו שישנו סדר קדימות נוסף: "האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה ... כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר, אימתי בזמן שכולם שוים. וכו'" מבאר הב"י¹¹: "צ"ל דלהחיות היינו להצילם אם הם טובעים בנהר וכיוצא, אבל אכילה לאו בכלל להחיות הוא... אבל אם זה להחיות וזה לכסות אותו שלהחיות קודם". השו"ע לא מביא את דין הקדימויות להלכה אבל הרמא¹² מציין את הדין הזה: "ואם שניהם רוצים לטבוע [ט: שאיש ואשה הם בסכנת טביעה בנהר] **הצלת האיש קודם**". עם זאת השו"ע¹³ מביא את סדר הקדימויות, כפי שמופיע במשנה לעניין "כסות" ו"פדיון" ונראה מסברא לומר שגם בדין "להחיות" מתקיים הסדר זה אולם הוא נמנע מלציין את זה, כפי שלא ציין את דין קדימת איש לאשה בעניין זה. מצינו כאן, שיש מצבים בהם ניתן (ואולי צריך) להעדיף פלוני על אלמוני¹⁴.

¹ ויקרא יט, טז. בשנת תשנ"ח (1998) נחקק בישראל החוק "לא תעמוד על דם רעך" שמטרתו לחייב כל אחד להציל חיי השני.

² דברים כב, ב.

³ מקור הדברים בדברי הגמרא בסנהדרין עג עמוד א'. וכן נפסק בטוש"ע חו"מ סימן תכו. וברמב"ם, רוצח ושמירת הנפש א, יד.

⁴ פרהמ"ש נדרים ד, ד.

⁵ סב עמ' ב.

⁶ פסחים כה עמוד ב'.

⁷ פרק ז' משנה ו'.

⁸ וכן עולה להלכה מדברי הרמב"ן ב'תורת האדם' ח"ב עמוד כ"ח, רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש א, ט. מנחת חינוך מצווה רצ"ב.

⁹ חזו"א הלכות רוצח א, ט, אגר"מ יו"ד ח"ב סי' ס ענף ב' ועו (חולק על דין זה הוא הנוב"י תניינא, חו"מ סימן נ"ט ואכמ"ל).

¹⁰ פרט לבא להורגך, שניתן להורגו - יומא פג: ודין רודף - יומא פג:, סנהדרין עג.

¹¹ יג עמוד א'.

¹² טור יו"ד רנ"א.

¹³ יו"ד רנב, ח.

¹⁴ יו"ד רנא ט.

¹⁴ פוסקי זמננו קבעו שאין לנהוג למעשה דין קדימות זה בימינו, בעיקר מפי תיקון העולם. ביניהם:

הרב אויברך (מנחת שלמה תניינא (ב-ג) פו אות א, הרב פיינשטיין – אגר"מ חו"מ חלק ב' עד סימן א הרב שיינברג - נשמת אברהם חלק ד יו"ד רנא א .

בכנס לרבנים ורופאים שנערך בישיבת ההסדר במודיעין¹⁵ דן הרב שנוולד, ראש השיבה, בשאלה מה הדין באירוע רב נפגעים, האם המטפל צריך לטפל בראשון שהוא רואה, שהרי ברגע שרואה אותו מתחייב הוא ב"לא תעמוד על דם רעך" או שצריך לעבור על כל הפצועים ולטפל בקשה ביותר תחילה, כפי הנוהג המקובל כיום במד"א ובצה"ל?

ד"ר סודי נמיר¹⁶ טוען שיש לטפל קודם בפצוע הקרוב אליך: "עוד עלינו לברר מהו גדר "הבאה לידך" בהוראה "מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה" - האם הקירבה הפיסית לפצוע הראשון היא ההופכת את הטיפול בו למצוה שאסור לעבור על פניה? שמא המטפל המגיע לשדה בו פזורים פצועים, נחשבים כולם כבאו לידו בבת אחת, ואז אין חיוב מיוחד לגבי הפצוע הקרוב יותר? אכן מיישום הכלל "אין מעבירין על המצוות" בסדר עבודת התמיד ניתן ללמוד שהקירבה הפיסית היא הקובעת... **נמצא שכאשר שני אנשים טובעים, וכדי להגיע לרחוק יותר יש לעבור בסמוך לקרוב - חייבים בהצלתו של הקרוב."**

הרב פיינשטיין¹⁷ מחדד דין זה: "ויש להרופא לילך למי שהוא נקרא קודם שהרי תיכף נתחייב לילך לשם ולהשני שלא נקרא עדיין לא נתחייב עד שנקרא". אבל הוא מסייג את דבריו: "ואם השני הוא חולה קשה מהראשון יש לו לילך להשני מאחר שהוא חולה ביותר."

בתנאים "אופטימאליים" בהם נמצאים החולים לפנינו וכולם מסוכנים באותה מידה, יש להעדיף את הקרוב אליך, מדין "לא תעמוד על דם רעך" אבל כאשר ניתן להציל האחד מסכנת איבר והשני מסכנת חיים ודאי שיש להעדיף לטפל תחילה במי שפגיעתו קשה יותר וחיייו בסכנה. אולם מה יהיה הדין אם שניהם בסכנת חיים אבל לאחד יש יותר סיכוי לחיות לאורך זמן ("חיי עולם") ואילו השני סיכויי הם לזמן קצר ("חיי שעה")?

חיי עולם מול חיי שעה

המשנה ביומא¹⁸ מביאה את ההיתר לסיקול אבנים בשבת כאשר יש תחתיהן אדם חי: "מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם ספק חי ספק מת ספק כותי ספק ישראל מפקחין עליו את הגל, מצאוהו חי מפקחין, ואם מת יניחוהו" הגמרא מקשה את הקושיא המתבקשת: "מצאוהו חי" פשיטא! - שהרי מחללים שבת על הצלת נפשות¹⁹, עונה הגמרא: "**לא, צריכא! דאפי' לחיי שעה**". מכאן למדנו שיש משמעות לחיי שעה כמו חיי עולם²⁰. אמנם בדיון לגבי האיסור להתרפא מעכו"ם²¹ נאמר: "לחיי שעה לא חיישין", אבל שם הנדון הוא בסיכון חיי שעה (שהרופא העכו"ם אולי יהרוג אותו) לעומת הסיכוי לחיי עולם (שאולי הרופא ירפא ולא יהרוג אותו). אבל כאשר ניתן להאריך את חיי, חיישין לחיי שעה ואף מחללים על זה את השבת.

החזון איש²² דן בדברי בן פטורא, בסוגיית "שנים שהיו מהלכין בדרך". לטענתו של החזון"א, אם חיי שעה שווים ערך לחיי עולם, מדוע על בעל המים לשתות בעצמו ולגרום למוות לחברו, הרי גם חיי שעה יש להם ערך, והוא צריך לתת גם לחברו ואז שניהם ייחיו אפי' חיי שעה (ואולי הקב"ה ירחם ויציל גם בחיי שעה)! אולם למסקנה, ההלכה היא כדעת ר' עקיבא, ולכן פוסק החזון"א שכשאר ברור לנו שהאחד יחיה חיי עולם והשני יחיה חיי שעה עלינו להעדיף את חיי העולם. וכן פוסקים הרב פיינשטיין²³ והרב שיינברג²⁴: "אך ההלכה היא כדעת רבי עקיבא, שחיי עולם עדיפים על חיי שעה, ולכן כשאי אפשר לקיים את שניהם, יש להעדיף ולהקדים את מי שיש לו סיכויים לחיי עולם, על פני מי שיש לו רק חיי שעה".

¹⁵ חשון תשע"ט

¹⁶ ד"ר סודי נמיר, הרופא האזורי בגוש קטיף תובב"א, תחומין יז עמ' 349 "סדר הטיפול בפצועים בפיגוע המוני"

¹⁷ אגר"מ יו"ד עד, א

¹⁸ פג ע"א

¹⁹ עניין חילול שבת ועבירה על מצוות אחרות כדי להציל חיים נדון בכמה מקומות בש"ס. בין השאר במקומו (המשנה ביומא פג.ודברי

הגמרא שלאחר מכן), סוגיית "וחי בהם ולא שימות בהם" בסנהדרין עד. ובפסחים כה.

²⁰ וכן פסקו הרמב"ם שבת ב' יח והשו"ע או"ח ד"כ,ד

²¹ עבודה זרה כז ע"ב ותוס' שם ד"ה "לחיי שעה"

²² בבא מציעא, ליקוטים, סימן כ. ובגמרא בבא מציעא סב ע"ב.

²³ אגר"מ חושן משפט ב', ע"ג, ב - ת. ... הנה נראה לענ"ד שאם באו שניהם בבת אחת... צריך להכניס בתחילה את מי שלדעת

הרופאים הנמצאים שם יכולין לראפוטו... והטעם פשוט דודאי חיי הראוי להתרפא ולחיות כל ימי חיייו הראויין שיחיה כדרך סתם אינשי

עדיפא מאלו שעומדים למות מצד החולי שלהן.

²⁴ והרב שיינברג, אנציקלופידה הלכתית רפואית, כרך ו' ערך: "קדימויות בטיפול רפואי".

ללמדנו שבמצב שבו יש חוסר במשאבים, כדוגמת מכשירי הנשמה, צריך להעדיף את הטיפול בחולה שלפי האינדיקציות הרפואיות יש סיכוי גדול יותר להחיות אותו לחיי עולם, לעומת חולה שהצלתו תהיה לחיי שעה בלבד. על כן, בדיון שהובא לעיל לעניין אירוע רב נפגעים יש מקום הלכתי לסכמה שקובעת שיש לעשות קודם אנמנזה לחולים ורק לאחר מכן לטפל, למרות שהמטפל עובר על "לא תעמוד על דם רעך"²⁵ וייתכן אף להגיד שכוונת התורה היא שמי שיכול לחיות חיים ארוכים יותר דמו סומק טפי מחברו ובו צריך לטפל ראשון מעיקר הדין.

עם זאת, חשוב לסייג שגיל האדם לבדו לא מהווה שיקול בשאלת "חיי שעה" מול "חיי עולם", שהרי איננו יודעים כמה שנים "גזר" עליו הקב"ה. וכן כותב הרב פינשטיין²⁶: "ובדבר זקן מופלג שנחלה ודאי מחוייבין לראפוטו במה שאפשר כמו לאיש צעיר ואף אם אין החולה הזקן רוצה באומרו שמאס בחייו ואסור אף להעלות על הדעת דברים כאלו. ואף לעניין קדימה להרופא למי ילך מסתבר שאין להתחשב בזה". וכך השיב הרב אויערבאך בתשובה לפרופסור שמעון גליק²⁷: "כתב הפמ"ג בריש סי' שכ"ח במש"ז: 'אם יש אחד שודאי מסוכן עפ"י הרופאים וכדומה, וזה ספק, ורפואה אחת אין מספקת לשניהם – הודאי דוחה הספק' עכ"ל, ולכן צריכים בעיקר להתחשב עם גודל הסכנה ועם הסיכויים להצלה. התחשבות ב"גיל" לא בא כלל בחשבון"²⁸

דין חשוב נוסף העולה מתשובתו של הרב אויערבאך, שאם כבר יש חולה בסכנת חיים שמשמש במשאב (מכונת הנשמה) אסור להפסיק את הטיפול בו ולעבור לאחד אחר גם אם הטיפול הראשון הוא לחיי שעה ולשני יש סיכוי לחיי עולם. וכך גם סייג הרב פינשטיין את תשובתו לעיל²⁹.

אשם במצבו

עד כה ראינו שישנה קדימות בטיפול למי שסיכוייו לחיים גבוהים יותר או בהנתן שניתן להציל רבים יותר כנגד היחיד. ברם, מה יהיה הדין כאשר עומדים לפנינו חולים שחלקם "אשמים במצבם", כגון: מפירי נהלי קורונה, הלכו ללא מסיכה ונדבקו וכדו' ואיתם עומדים חולים ששמרו על הכללים ובכל זאת נדבקו.

השו"ע³⁰ מביא את הדין של פדיון שבויים, מצד אחד: "פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן ואין מצוה גדולה כפדיון שבויים" אולם מצד שני: "מי שמכר עצמו לעובד כוכבים או שלווה מהם ושבּו אותו בהלוואתו פעם ראשונה ושניה פודים אותו ושלישית אין פודים וכו' " ז"א שיש מצב, אמנם חריג, שבו לא פודים (ומשאירים האדם למות) כאשר הוא אשם במצבו.

השו"ע מבסס את הדין על בסיס הגמרא בגיטין ובמקבילה בירושלמי³¹: "המוכר את עצמו ואת בניו לעכו"פ אין פודין אותו... מתניתא בשמכר עצמו ושנה אבל אם מכר עצמו פעם אחת פודין אותו ואם מכר עצמו ללודים [רש"י: אומה שאוכלין בני אדם] אפילו פעם אחת אין פודין אותו". מהגמרא משמע שבמצב בו אדם מביא על עצמו את הסכנה, אין חובה להצילו.

ברם, האם בכל מצב שבו אדם מביא עצמו לידי סכנת חיים במכוון, או פטורים מלהצילו, הרי ראינו לעיל שישנה חובה של "לא תעמוד על דם רעך" ללא קשר למעשיו. אמנם מהדין של "והשבותה לו" ניתן ללמוד שכמו שאדם יכול להפקיר ממונו כך יכול להפקיר גופו. כדברי המנחת חינוך³²: "נראה לכאורה דאם אחד מאבד עצמו לדעת ויכול אחד להצילו, אפשר דאינו מוזהר על הלאו ["לא תעמוד על דם רעך"]... דאינו מצווה על אבידת גופו, כמו דאינו מצווה על אבידת ממונו מדעת, א"כ על כן כתבה התורה הלאו הזה, אלא על כרחך דגם בלאו הזה אינו מוזהר ומצווה, כן נראה לי ברור."

²⁵ ואולי זו גם כוונתו של הרב פינשטיין באגר"מ יו"ד עד, א שהבאנו לעיל

²⁶ אגר"מ חו"מ ב, עה, ז

²⁷ הובא במקור באסיא נט-ס עמ' 48 נדפס שוב בכרך אסיא יא

²⁸ המשך התשובה חשוב גם כן, אבל לא שייך לענייננו כאן: ועיין בסוף מס' הוריות במשנה ובגמ' סדר של עדיפות בענין הצלה משבי וכן לענין צדקה וכדומה. אך חושבני שבזמננו קשה מאוד להתנהג לפי זה.

²⁹ אגר"מ חושן משפט ב', ע"ג, ב - "ואם כבר הכניסו שם את החולה שלדעתם הוא רק לחיי שעה אין מוציאין אותו משם, בין שהכניסוהו כדין מחמת שעדיין לא היה שם החולה השני, ובין שעשו שלא כדין, בין שוגגין או מזידין אין מוציאין אותו משם... דלהחולה עצמו ליכא חיוב להציל נפש אחרים בנפשו. וכיון שהכניסוהו להיחידה לראפוטו כבר זכה במקום".

³⁰ יו"ד רנב הלכה א' והלכה ו'

³¹ גיטין מו ע"א ובירושלמי גיטין ד', ט

³² קובץ המנחה (מצוה רל"ז)

אמנם סברתו קשה, שלמרות שאדם יכול להפקיר ממנו, היכן מצינו שהוא יכול להפקיר גופו? וכן סובר האגר"מ³³:
"וכן אינו ראייה של כלום גם לחידוש המנ"ח לפטור להציל המאבד עצמו לדעת, דהא לא דמי כלל לאבדת ממון
מדעת... ולכן ברור ופשוט שחייבין להצילו ואף לחלל שבת על הצלתו, גם את מי שאיבד עצמו לדעת והוא ברור
לדינא"³⁴.

מלשון רוב הפוסקים, הלאו של "לא תעמוד על דם רעך" שייך גם במאבד עצמו לדעת ולכן יש חובה להצילו, אבל
בפדיון שבויים, בגלל הקלקול שיכול להיגרם בכך שהשבוים יישבו עוד ועוד אנשים כדי לקבל ממון, הרי יש כאן
הצלת רבים מול הצלת יחיד, וכן יש כאן רק ספק סכנת חיים (שאולי יחיוהו) ואם גורם הוא לעצמו, אין חובה
לפדותו.

אולם מה יהיה הדין אם יבואו מספר חולים שחלקם "אשמים" במצבם וחלקם לא אשמים, האם ניתן יהיה להעדיף
האחד על חברו?

נראה מסברא להגיד, שהיה ראוי להעדיף ה"לא אשם" על פני ה"אשם", אולם ראינו לעיל שהחובה להציל חיים
לא תלויה במעשהו של האדם ועל כן, מעיקר הדין, אין לתעדף לפי אמת מידה זו. עוד ניתן להגיד, שתפקיד
הרופא לרפא ולא להיות דיין ואל לו לרופא לפסוק לחיים או למוות על פי "אשם" ו"לא אשם", אלא עליו להכניס
רק שיקולים רפואיים, מה גם שבנדון של הקורונה, קשה להגדיר מתי אדם אשם בחוליו ומתי לא³⁵.

סיכום

1. חובה על כל אדם להציל חיי חברו שנאמר "לא תעמוד על דם רעך" וכן נאמר "והשבות לו" לרבות אבדת גופו.
צריך להוציא ממון עבור הצלת נפשות וחייבים לחלל עבור זה את השבת אפי' מדובר על חיי שעה.
2. הצלת עצמו קודמת להצלת חברו. אבל אין להרוג את חברו כדי להנצל בעצמו, אלא אם חברו רודף אחריו
להורגו.
3. מעיקר הדין האיש קודם לאשה, כהן ללוי, לוי לישראל וכו', אבל רוב ככל הפוסקים סוברים שאין דין זה נוהג
בימנו, מפני תיקון העולם.
4. מי שמחמת חוליו נמצא בסכנת חיים גבוהה יותר קודם למי שמחת חוליו נמצא בסכנת חיים פחותה יותר,
אפילו השני הגיע קודם.
5. מי שסיכוייו להרפא גבוהים יותר ("חיי עולם") קודם למי שסיכוייו להרפא נמוכים יותר ("חיי שעה"), אלא אם
כבר התחילו טיפול (והקצו משאבים) לשני שאז חובה להמשיך בטיפול בו.
6. אין להעדיף מבוגר על פני צעיר.
7. במקרה של מגיפת הקורונה, יש קורלציה בין גיל החולה לסיכוייו להרפא וישנם מדינות באירופה שבחרו באופן
מודע לטפל בצעירים על פני מבוגרים. אולם ראינו שיש להיזהר מאוד בדבר זה ולא למהר לדחות חולה בגלל
גילו.
8. הדעת נותנת שראוי היה להעדיף מי שאינו אשם בחוליו על פני מי שאשם בחוליו, אולם ההלכה לא מבחינה
בין אשם ללא אשם ואין לתעדף על בסיס נתון זה. כן ראוי לקנוס אדם שאשם בחוליו.

³³ יו"ד ב' קעד וכן הכריע ההלכה הגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות סי' מא ו-קכד.

³⁴ וכן מובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג סימן לט ומובאים דבריו גם בכלי חמדה, פרשת תצא, על הפסוק: "לא תראה... והתעלמת". וכן
מובא בשו"ת הרדב"ז ח"ד סימן סז.

³⁵ אמנם מן הראוי היה לקנוס את האשמים במצבם, כפי שפוסק הטור בחו"מ קעז ג': "חלה אחד מהם באונס אם יש קצבה לרפואתו
מתרפא בשלו ואם אין קצבה לרפואתו מתרפא מהאמצע ואם חלה בפשיעה כגון שהלך בשלג בחורף או בחום בימות החמה וכיוצא בזה
אפילו אין לו קצבה מתרפא בשלו". וכן מובא בדברי הר"ן בכתובות סז, ב (כט, ב מדפי הרי"ף) שאדם שיש לו ממון להתפרנס ממנו ואינו
מוכן להתפרנס אלא מן הצדקה, אין מפרנסים אותו, "ואם ימות ימות" [ככל הנראה אין כוונתו שימות ממש, אלא שמתוך סכנת נפשות
הוא יפרנס עצמו]. בערוך השולחן (יורה דעה רנג, יז) כתב: "ונראה לומר דאם הוא חולה מחמת רעבון דמאכילין אותו ונוטלין ממנו בעל
כרחו"